

ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ

Лавріненко В. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
lavrinenko.vitaliy@gmail.com

Останніми роками в сучасному суспільстві відбулися глибинні трансформації, які спричинили істотні зміни в осмисленні життя особистістю. Зокрема, в кризових соціально-політичних умовах, зміні домінуючих цінностей та норм поведінки, відбувається нівелювання гуманістичних цінностей підтримки, допомоги, визнання пріоритету сім'ї та ролі особистості в суспільному розвитку. Особливо гостро на такі кризові явища реагують молоді люди, які не мають сформованої системи особистісних смислів при вираженому прагненні довести дорослість і самостійність як намагання вирішити підліткову кризу. Особливим видом «віднаходження свого неповторного шляху життя» серед підлітків є участь в неформальних об'єднаннях, які надають їм певні шаблони осмислення життя, закріплені в постулатах субкультури та декларовані її послідовниками.

Особливості впливу субкультур на становлення ціннісно-сміслової сфери особистості підлітка представлені в чотирьох групах наукових пошуків вчених: 1) публікації, де висвітлюються загальні засади впливу субкультури на становлення ціннісно-сміслової сфери неформалів (О. Бондарчук, М. А. Іванова, О. А. Ліщинська, Н. В. Мужанова, В. Р. Павелків); 2) дослідження особливостей смислової сфери, цінностей і комунікації підлітків-представників романтико-ескапістських субкультур (Ю. В. Грищук, М. В. Гриньова, Л. Д. Заграй); 3) вивчення ціннісно-сміслової сфери та патерни поведінки підлітків із агресивних субкультур (М. О. Белашова, В. І. Мироненко); 4) дослідження специфіки становлення ідентифікаційних механізмів підлітків у соціальному середовищі субкультури (Л. Д. Тодорів, Н. І. Яворська). Л. П. Журавльовою, Н. В. Мужановою [1] встановлено, що ціннісно-сміслова сфера учасників неформальних субкультур має дезорганізований характер, характеризується ознаками кризи. У дослідженні В. Р. Павелків [3] висвітлюється сутність концепції дії деструктивного поля молодіжних субкультур на особистість підлітка. Він зауважує, що деструктивно-агресивне поле субкультури впливає на підлітка через два канали зв'язку: дію сил групи як цілісної системи та сукупність особистісних процесів, зорієнтованих на приєднання індивіда до спільноти. Конвергенція цих систем об'єднує значну кількість психологічних механізмів, що забезпечують процес інтеграції підлітка у молодіжну спільноту.

Мета даної публікації – описати результати дослідження змістовних характеристик смислової сфери підлітків-неформалів.

Дана публікація відображає окремі аспекти комплексного емпіричного дослідження впливу міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміслової свідомості підлітків. У ньому взяли участь 312 респондентів – учнів віком від 12 до 15 років (214 хлопців та 98 дівчат). До експериментальної групи увійшли 156 підлітків, які входять до неформальних об'єднань «емо», «готи», «футбольні фанати», «скін-хеда», «металісти», «панки». У даній публікації відображений окремий аспект даного дослідження – опис змістовних показників смислової сфери підлітків-неформалів, що вивчено за «Методикою межових смислів» (Д. О. Леонт'єв).

Якісний аналіз смислових ланцюгів досліджуваних неформалів передбачав здійснення ієрархічного кластерного аналізу методом кореляції векторів значень (кореляція Пірсона). Для цього із усієї сукупності смислових конструктів складено узагальнений перелік смислових конструктів (що відображає як граничні, так і вузлові категорії). За результатами узагальнення даних експериментальної групи визначено 23 смислові конструкти, використані підлітками для опису системи життєвих смислів, що увійшли до наступних семи кластерів.

Перший кластер містить такі смислові конструкти: 21) пізнання світу; 23) відповідати за вчинки; 20) активне життя; 22) саморозвиток. Даний кластер охоплює семантику активної життєвої самореалізації підлітків-неформалів, їх прагнення на основі набуття знань про оточуючий світ, бути активними у житті, розвивати власні знання і можливості. Така самореалізація виражається і в прояві відповідальності за власні вчинки як показника життєвої зрілості, що починає формуватися у ціннісно-смісловій свідомості в даному віці.

Другий кластер включає конструкти: 15) належність до групи; 18) почувати що потрібен; 2) дружба; 10) бути єдиним з іншими; 5) розуміння з іншими; 6) спілкування; 8) доведення дорослості. Зміст даного кластеру відображає значимість міжособистісної взаємодії для особистісного розвитку підлітків експериментальної групи. Через процес міжособистісної та внутрішньо групової комунікації неформали проявляють своє «почуття належності» до групи, отримують розуміння від інших та емоційну підтримку від них на основі психологічної спільності. Цікавим є те, що до даного кластеру віднесений і смисловий конструкт «доведення дорослості». Спілкуючись з однолітками у групах, неформали трансформують власний «образ Я» у свідомості, що набуває ознак психологічної зрілості та розцінюється як спроможний до самостійного функціонування (Olney, J. [4]).

До третього кластеру увійшли смислові конструкти: 4) свобода та 14) незалежність від батьків. Семантика даного кластеру охоплює прагнення відмежування від батьківського контролю як прояв свободи. Тобто, у свідомості підлітків-неформалів відмежування від батьків, спроможність приймати рішення самостійно є проявом свободи. Діагностично значимо те, що підлітки-неформали сприймають включення до групи та єдність з оточуючими (визначені у другому кластері) як доведення власної дорослості,

проте отримання свободи у їх свідомості пов'язано з відмежуванням від батьків. Такі смислові зв'язки досліджуваних свідчать на користь значимості соціального оточення у розвитку особистості підлітка.

Четвертий кластер представлений конструктами 13) відчувати спокій і впевненість та 17) уникати проблем. Семантика даного кластеру охоплює орієнтацію підлітків-неформалів на ескапізм, уникнення від проблем в системі стосунків та житті загалом як спосіб досягнення емоційно позитивних станів. П'ятий кластер містить конструкти 1) самостійність та 3) незалежність. Даний кластер відображає найбільш суттєві та загальні тенденції підлітків-неформалів до реалізації почуття дорослості як основного новоутворення даного віку – самостійність та незалежність.

Цікавим є поєднання на більш високому рівні кластеризації третього, четвертого та п'ятого кластерів, що може інтерпретуватися таким чином: у підлітків-неформалів досягнення, свободи, незалежності (у тому числі і від батьків) та самостійності семантично пов'язано із необхідністю уходу від проблем, травмуючих подій та досягненням стану спокою. Проте, одночасно, дана орієнтація пов'язана і з прийняттям, підтримкою і взаємодією у системі групових взаємин. Це свідчить про наявність ознак негативного досвіду у ціннісно-смисловій свідомості неформальної молоді.

Шостий кластер представлений конструктами: 7) необхідність виділятися та 12) визнання представників субкультури. Даний кластер відображає значимість ідентифікації з субкультурою як протистояння формальній структурі взаємин у підлітків експериментальної групи. Важливо те, що конструкти даного кластеру у дендрограмі не поєднуються ні з якими іншими кластерами, що свідчить на користь особливої ролі дискурсів субкультури та активності у неформальних об'єднаннях в структуруванні семантичного простору ціннісно-смислової свідомості представників експериментальної групи.

Сьомий кластер представлений конструктами 11) отримувати задоволення, 19) розваги, 9) жити та 16) сміливість у відстоюванні поглядів. Даний кластер відображає гедоністичну спрямованість усвідомлення від процесу життя та відмежування від оточуючих. Зміст даного кластеру відображає специфічне поєднання гедоністичної спрямованості підлітків, їх намагання досягнути процес життя та протиставлення себе оточуючим, що, знову ж, призводить до задоволення.

Таким чином, визначено сім найбільш вагомих змістовних тенденцій в усвідомленні життя неформалами. Це тенденції: активної життєвої самореалізації підлітків-неформалів, значимості міжособистісної взаємодії для їх особистісного розвитку, прагнення відмежування від батьківського контролю як прояв свободи, орієнтації неформалів на ескапізм, прагнення до самостійності та незалежності, значимість ідентифікації з субкультурою як протистояння формальній структурі взаємин, гедоністичної спрямованості усвідомлення від процесу життя. Разом із тим, проблема впливу взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-смислової свідомості

потребує подальшого дослідження. Зокрема, перспективами подальших досліджень автора виступатимуть дослідження особливостей впливу структурних характеристик субкультури та її дискурсів на становлення ціннісно-сислової свідомості підлітків.

Список використаних джерел:

1. Журавльова Л. П., Мужанова Н. В. Особливості ціннісно-сислової сфери осіб, яку належать до неформальних субкультур. *Український психологічний журнал*. 2018. № 4 (10). С. 53–68.
2. Лавріненко В. А. Відображення феномену субкультури в смислових конструктах підлітків-неформалів. *Психологія і особистість*. 2016. № 1. С. 139–151.
3. Павелків В. Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах: дис. ... докт. психол. наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія», 05 – соціальні та поведінкові науки (053 – психологія). Рівне, 2019. 360 с.
4. Olney, J. (2017). *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*. Princeton: Princeton University Press